

מבט על, גיליון 434, 6 ביוני 2013

ההפגנות בטורקיה: הוצאת קיטור או קטר לשינוי?

גליה לינדנשטראוס, אורית פרלוב ותימור סאיטוב

ההפגנות שהחלו בכיכר טקסים באיסטנבול והתפשטו מאז למוקדים נוספים במדינה, הן אחת ההתפתחויות המעניינות ביותר שקרו בטורקיה מאז עליית מפלגת הצדק והפיתוח לשלטון לפני יותר מעשור. בעוד שקשה עדיין לראות תרחיש שבו ההפגנות אלו יובילו להפלתו של ראש ממשלת טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, הרי שהן עשויות להוות מכשול במאמציו לשנות את מוסד הנשיאות בטורקיה, לקראת הבחירות הישירות לנשיאות ב-2014, שבהן הוא מתכוון להתמודד. למעשה, החשש של חלקים בציבור הטורקי מפני "נשיא חזק" בסגנון הנשיא הרוסי, ולדימיר פוטין, הוא בין גורמי הרקע להתפרצות ההפגנות בעת הנוכחית. על גבי עלונים שחולקו במהלך ההפגנות נאמר: "זה לא בגלל הפארק. זה בגלל ניצול הכוח המדינתי, זה בגלל הצנזורה על כלי התקשורת, זה בגלל שמיעוטים לא זוכים להגנה במדינה, זה למען הדמוקרטיה".

קבוצה מרכזית בהפגנות, היא החילונים. בקרב החילונים קיים מגוון רחב של זרמים אידיאולוגיים: ניתן לזהות למשל ליברלים, קומוניסטים, וכמאליסטים-שמרנים. בהתייחס לקבוצה של הצעירים הליברלים – צעירים אלו לא רק חשים עוינות הולכת וגדלה למפלגת הצדק והפיתוח אלא מרגישים שאין להם למעשה מי שייצג אותם. הם מביעים סלידה מהעמדות המיושנות של מפלגת העם הרפובליקאית (המפלגה אותה ייסד אתא טורק), והם אינם מזדהים עם העמדות הלאומניות של מפלגת הפעולה הלאומית. גורם מעניין אחר שלוקח חלק בהפגנות הוא מיעוט האלווים הטורקים, שמוערך בכ-15% מהאוכלוסייה. מיעוט זה שיש לו טענות היסטוריות כנגד הרוב הסוני, חש תסכול בעת הנוכחית. הדבר נובע מכך שלהבנתם, תהליך ההתקרבות לכורדים, השכיח את זכויותיהם. ביטוי סמלי ליחס השלטון למיעוט זה, הוא העובדה שהשם שנבחר לפרויקט השאפתני של בניית גשר שלישי מעל לבוספורוס, הוא סולטאן סלים הראשון, שנודע בין השאר כמי שפגע באלוויים. מעבר לזה, האלוויים הטורקים אינם מרוצים מהמדיניות הטורקית ביחס למתרחש בסוריה, והעמדה הנוקשה כלפי משטרו של בשאר אל-אסד. בהפגנות יש גם נוכחות של המיעוט הכורדי, אם כי באופן יחסי בדרום מזרח המדינה שקט. מי שנראים כ"יושבים על הגדר", הם אלו המזדהים עם תנועת גולן (תנועת חברה אזרחית בעלת גוון דתי שייסד המטיף פתוללה גולן ולה כמה מיליוני תומכים), אשר גם אינם מרוצים מהנטיות האוטוריטריות הגוברות של ארדואן. מצד אחר רבים מהתומכים בתנועה זו הם מקהל הבוחרים של מפלגת הצדק והפיתוח. מי שנעדר עד כה הן מהתייחסות למחאה ברשת החברתית והן בשטח, הוא הצבא הטורקי. אין זה מפתיע לאור התהליך שאותו יזם ומימש ארדואן בשנים האחרונות – נטרול הצבא הטורקי כשחקן פוליטי. בהקשר זה יש לציין שגם המפגינים בכיכר, ברובם, אינם רוצים שוב את התערבותו של הצבא. עם זאת, בפרספקטיבה היסטורית זה בהחלט יכול להיות תקדים לאור זאת שחוסר יציבות פוליטית היה בעבר אחד המניעים העיקריים להתערבות הצבא.

אחת הבעיות הקשות בטורקיה בשנים האחרונות, היא הצנזורה העצמית של העיתונות בעקבות מעצרים רבים של עיתונאים במדינה, וכן הלחץ המופעל מצד מפלגת הצדק והפיתוח על גורמי תקשורת שאינם מיישרים קו עם הממשלה. כך, היו אלו הרשתות החברתיות, שגם כך זוכות לפופולריות בקרב הציבור הטורקי (32 מיליון משתמשים רשומים בפייסבוק, וכ-10 מיליון בטוויטר, ביחס לאוכלוסייה שמונה כמעט 74 מיליון איש) אשר היוו כלי מרכזי להתפשטות ההפגנות ולמומנטום שהן צברו. עוד קודם להפגנות הושמעה ביקורת על העיתונות הטורקית, אך התנהלותה במהלך

ההפגנות (כמו גם זו של המשטרה) תוארה ברשת כ"בגידה". בנוגע לשאלה מה הוביל למחאה החברתית, השיח הבולט ברשת היה, כי גל המחאה החברתית הינו תגובה ספונטנית ורגשית לתגובת המשטר האלימה והמדכאת. שימוש בגז מדמיע, זרנוקי מים ואמצעים אלימים נוספים לפיזור ההפגנות היו רק חלק מהדרכים שהשתמשה בהם המשטרה על מנת לפזר הפגנה אזרחית שהייתה לא אלימה באופייה. תגובת השרשרת הלכה וגברה כתוצאה מניהול כושל של האירוע והקושי של המשטר להכיל ולשלוט בגובה הלהבות. המצב אף החמיר כאשר היה ברור שאמצעי התקשורת הרשמיים והמסורתיים הינם מגויסים לטובת המשטר. עם פרוץ המהומות, המשיכו כל רשתות הטלוויזיה הרשמיות לשדר את לוח השידורים הקבוע. המחאה החברתית לא זכתה לסיקור הולם ולא ניתנה במה תקשורתית רשמית לקול המחאה להישמע. התסכול אף גבר ולמעשה סיקור, ניתוח ותייעוד המחאה נעשו כמעט באופן מוחלט על ידי הרשתות החברתיות. על החשש של השלטון מהשפעת הרשתות החברתיות ניתן ללמוד גם מכך שחברת הטלפונים הסלולרים הטורקית המובילה, טורקסל, הודתה שלחצו עליה ביום הראשון של ההפגנות המשמעותיות להגביל את השירות באזור של כיכר טקסים, וגם מהתבטאותו הפומבית של ארדואן ולפיה הטוויטר מלא בשקרים.

מעניינת ההתייחסות הן של שר החוץ הטורקי, אחמד דוואטולו, והן של נשיא טורקיה, עבדוללה גול ל"פגיעה האפשרית בתדמית של טורקיה" בעקבות ההפגנות. את ההתבטאויות האלו יש להבין בהקשר הכללי של הניסיון של טורקיה לקדם את השפעתה באזורים הסמוכים לה באמצעות "עוצמה רכה" והרעיון של ה"מודל הטורקי". ניתן להעריך עם זאת שלא ההפגנות הן אלו אשר פוגעות בדימוי הטורקי, אלא אופן הדיכוי שלהן. באופן ספיציפי יותר ניתן להבין התבטאויות אלו של הבכירים הטורקיים על-רקע הקמפיין של איסטנבול להיות המארחת של אולימפיאדת 2020. לאור זאת, שהחלטה על העיר הזוכה אמורה להיות מוכרעת בספטמבר, ההערכות הן שבעקבות ההפגנות סיכוייה של איסטנבול לזכות פחתו משמעותית.

הסיכוי של ההפגנות להיפך "לאביב טורקי" שתוצאתו תהיה הפלת השלטון, נראה כאמור קטן. רבים ברשת מדגישים כי טקסים אינה תחריר וגם הנשיא הטורקי אמר שיש לראות את ההפגנות כדומות יותר לתנועת "כיבוש וול סטריט" מאשר לטלטלה בעולם הערבי. טעות היא גם לראות את הקורה היום בטורקיה רק במונחים של מאבק בין חילונים ודתניים. גם אם החילונים הם אלו שמובילים את ההפגנות, אחרים בציבור מזדהים עם חלק מהביקורת הנשמעת על התנהלות ארדואן ולכן ההפגנות הנוכחיות הן בהחלט תמרור אזהרה לשלטון מפלגת הצדק והפיתוח. ברשת נטען, כי לפרץ הרגשות העממיים האלה תהיה השפעה אסטרטגית על המפה הפוליטית של טורקיה. רבים מאמינים שמה שהתחיל כמחאה חברתית ספונטנית צריך להיתרגם לפעילות פוליטית מאורגנת וכי על אף שלמחאה הזאת יש פנים רבות אין לה הנהגה. למרות שלטים שנישאו בהפגנות וקראו להתפטרות ארדואן, ניכר שרוב המפגינים מעוניינים בראש ובראשונה לרסן אותו ואת חלק מצעדיו שנראו לאחרונה בקרב קבוצות נרחבות בציבור כצעדים לא דמוקרטיים.